

TÜRK XALQLARININ ORTAQ ƏLİFBA, İMLA VƏ ÜNSİYYƏT DİLİ

Elçin İbrahimov (2017), Türk Xalqlarının Ortaq Əlifba, İmla ve Ünsiyyat Dili, Bakü: Mütercim, 184 s., ISBN: 46020000028917

Orhan BALDANE*

Dil Araştırmaları, Bahar 2018/22: 249-251

Ortak alfabe ve ortak iletişim dili meselesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk dünyasında güncelliğini muhafaza etmekte olan konuların başında gelmektedir. Türk topluluklarının tarihi süreçte birçok farklı alfabeden istifade ettiklerine dair yazılı deliller mevcuttur. Kullanılan alfabelerin her birinde Türkçenin yapısına uygun olmayan özellikler de göze çarpmaktadır ve araştırmacıların üzerinde en çok durduğu konulardan biri budur. Kullanılan yazı sistemleri içinde Arap alfabesi, en uzun süre kullanımıyla öne çıkmaktadır. 11. yüzyıldan sonra Türk dünyasının büyük bir kısmında Arap alfabesi, yüzyıllar boyunca ortak alfabe olarak kullanılmıştır. Ancak 1850'lerden sonra Arap alfabesinin Türkçeyi yansıtmakta yetersiz kaldığı düşüncesiyle alfabe ıslahına yönelik birçok fikir ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bahsi geçen dönemlerde Arap alfabesinin tamamen bırakılıp Latin ya da Kiril alfabelerinin kullanılması gerektiği yönünde fikirler de dile getirilmiştir. Mirza Fethali Ahundzâde gibi dönemin büyük fikir adamlarının bu konuyla ilgili başlatmış oldukları tartışmalar yaklaşık 150 yıldır inşili çıkışlı bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte İsmail Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesinde ortaya koyduğu iradeyle 1883'ten sonra ortak dil hususu da gündemdeki yerini almıştır.

Bu değerlendirme yazısının konusu olan *Türk Xalqalarının Ortaq Əlifba, İmla və Ünsiyyat Dili* adlı çalışmada Elçin İbrahimov, Türk topluluklarındaki ortak alfabe ve ortak dil konusuyla ilgili ilk çalışmalardan Kazak Türklerinin Latin alfabesine geçme yönünde yakın zamanda aldıkları karara kadar bütün önemli gelişmeleri detaylı bir şekilde incelemektedir.

Azerbaycan Milli İlimler Akademisine bağlı Nesimi Dilcilik Enstitüsünün müdürü Prof. Dr. Möhsün Nağısoylu tarafından söz konusu esere *Zamanın Tələbindən Doğan Dəyərli Bir Araşdırma* (s. 3-7) başlıklı bir sunuş yazısı yazılmıştır. Nağısoylu bu yazısında alfabe probleminin siyasi ve sosyal yönlerine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte alfabe mevzusunun uzun yıllardır tartışıldığını ve henüz kesin bir çözüme ulaşamadığını da belirtmektedir. Ayrıca Nağısoylu, kitabın bölümleri hakkında kendi görüşlerini de bu yazıda sunmaktadır. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği dönemindeki 70 yıllık aranın ardından Türk topluluklarının tekrar birbirleriyle iletişime geçtiklerini ve böylece ortak alfabe ve ortak iletişim dili konularının tekrar güncel hâle geldiğini de ifade etmektedir.

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Denizli / TÜRKİYE, obaldane@pau.edu.tr

Bu sunuş yazısından sonra *Giriş* (s. 8-9) başlıklı b3l3m gelmektedir. Bu b3l3mde 3zellikle 1991 sonrasında bağımsızlığını kazanan T3rk devletlerinin hem birbirlerine hem de d3nyaya entegre olabilmeleri i3in ortak alfabenin 3nemine dikkat 3ekilmekte ve b3ylece bu 3alışmanın zemini ve amacı aydınlatılmaktadır. Bununla birlikte ortak dile giden yoldaki en 3nemli adımın ortak alfabeden ge3tiği de ifade edilmektedir.

Giriş b3l3m3nden sonra eserde 33 ana b3l3m yer almaktadır. Bunlardan birincisi *T3rk Xalqlarının 3lifba Problemi Tarixi Aspektde* (s. 10-59) başlığını taşımaktadır. Bu b3l3m kendi i3inde yedi kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda alfabenin ne olduğu ve ne işe yaradığına kısaca değinilmekte ve toplumların herhangi bir alfabeyi kabul etmesinde sadece inan3 unsurunun değil siyasi ve sosyal hadiselerin de etkili olduğu ifade edilmektedir. Ardından ise T3rklerin tarih boyunca istifade ettikleri *G3kt3rk, Mani, Soğd, Uygur, Brahmi, S3ryani, İbrani, Tibet, Grek, Arap, Kiril ve Latin* alfabeleri hakkında tarihsel ve g3ncel bilgiler verilmektedir.

Bundan sonra gelen altı kısımda ise sırasıyla Azerbaycan, T3rkiye, Kazakistan, T3rkmenistan, Kırgızistan ve 3zbekistan'da Latin alfabesine ge3iř konusunda yaşanan tartışmalar, gelişmeler ve sonu3lar ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu kısımlarda alfabe konusunda kimlerin ve hangi kurumların ne gibi 3alışmalar y3r3tt3đ3 kronolojik olarak değerlendirilmektedir. T3rkiye T3rkleri 1928 yılında ge3miş oldukları Latin alfabesini kesintisiz olarak g3n3m3ze kadar kullanmışlardır ve h3len de kullanmaktadırlar. Yazarın bu kısımlarda verdiği bilgilere g3re diğer T3rk topluluklarının en 3nemli ortak noktaları 1926'da Bak3'de d3zenlenen *I. T3rkoloji Kurultayı*'nın ardından birka3 yıl i3inde Latin alfabesini kabul etmiş olmalarıdır. Ancak 1930'ların sonlarından itibaren Stalin y3netimi bu toplulukların tamamı i3in ayrı ayrı tasarlanmış Kiril alfabesini zorunlu kılmıştır. 1991'den sonra ise bu T3rk toplulukları tekrardan Latin alfabesine ge3iř s3recine girmiştir. Azerbaycan, T3rkmenistan ve 3zbekistan bu s3reci tamamlamıştır. Kazakistan, son d3nemlerde Latin alfabesine ge3iř noktasında 3nemli adımlar atmaktadır. Kazakistan'ın bu hamlesinin ardından Kırgızistan'da da aynı y3nde değerliklik olması y3n3nde fikirler ortaya 3ıkmaya başlamıştır.

İkinci ana b3l3m *T3rk Dill3rind3 İmla Problemleri* (s. 60-107) başlığını taşımaktadır. Alfabe ve imla, birbiriyle i3 i3e ge3miş olgulardır. Yani, ortak bir alfabenin kabul3 tek başına yeterli değerdir. Bu durumun ortak imla kurallarıyla belli bir d3zene oturtulması gerekir. Bundan hareketle alfabeyle ilgili kısımlardan sonra imla bahsine yer verilmesi isabetli bir tutum olmuştur denilebilir. Bu b3l3mde, bahsi ge3en T3rk leh3elerinde 3zellikle ses 3zelliklerinden meydana gelen farklılıklara ve bu leh3elerin genel imla kurallarına yer verilmektedir. İlk olarak Oğuz grubu T3rk dilleri başlığı altında Azerbaycan T3rk3esi, T3rkiye T3rk3esi ve T3rkmen T3rk3esi bu y3nlerden ele alınmıştır. Daha sonra Kıp3ak grubu T3rk dilleri başlığı altında Kazak T3rk3esi ve Kırgız T3rk3esinin imla 3zellikleri değerlendirilmiştir. Son olarak ise Karluk grubu T3rk dilleri başlığı altında 3zbek T3rk3esinin imla hususiyetleri a3ıklanmıştır.

Eserin 333nc3 ve son ana b3l3m3nde ise ortak iletişim dili meselesine yer verilmektedir. Bu b3l3m3n başlığı *T3rk Xalqları Arasında Ortağ 3nsiyyat Dili* (s. 108-134) şeklinde. İlk olarak ortak iletişim dilinin T3rk toplulukları i3in neden zaruri olduğu hususu 3zerinde genişce durulmaktadır. Bu kısımda ortak dile giden yolda neler yapılabileceğine dair bir dizi 3nerilere de yer verilmektedir. Bu b3l3m3n

diğer kısmında ise ortak iletişim dilinin yaratılmasındaki mevcut problemlere ve bu problemlerin ortadan kaldırılmasında ne gibi yolların izlenmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Bu kısımda, Türkiye Türkçesinin ortak iletişim dili olma hususunda belli başlı sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı diğer Türk lehçelerinden daha avantajlı olduğu, ancak Türkiye Türkçesinin de kendine has problemlerinin ortak iletişim dilinin yaratılmasında ne gibi zorluklar yarattığı örnekleriyle açıklanmaktadır.

Bu bölümün ardından ise *Nəticə* (s. 135-136) başlıklı bölümde eserdeki önemli noktalar 11 madde hâlinde özetlenmektedir. Sonrasında, 29 adet tablo (s. 137-166) ayrı ayrı sayfalarda verilmektedir. Bu tablolar Türklerin tarihî alfabeleri ve burada değerlendirilen Türk topluluklarının kullanmış oldukları Arap, Kiril ve Latin alfabeleriyle ilgilidir. Daha sonrasında ise eser boyunca istifade edilen kaynaklar (s. 167-180) *Azərbaycan Türkçəsi, Türkiye Türkçesi, Rusça, İngilizce-diğer yabancı diller ve internet kaynakları* olmak üzere beş alt başlıkta listelenmiştir.

Ortak alfabe ve ortak iletişim dili gibi dışarıdan basit görünen, ancak içerisinde birçok karmaşık problem barındıran bir hususta kaleme alınan bu eser, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için oldukça önemli verileri ve tespitleri içermektedir. Eserde sunulan bilgilerin yerli ve yabancı birçok kaynakla desteklenmesi ve özellikle alfabeye ilgili devlet kurumlarının dâhil olduğu resmî süreçlerin devlet arşivlerinden edinilen bilgiler eşliğinde değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ortak alfabe ve ortak iletişim dili, Türk toplulukları arasında sağlam bağların oluşturulmasında oldukça önemli bir konuma sahip olsalar da bunlar asla tek başına yeterli değildir. Belki de ortak alfabe ve ortak dilden daha çok üzerinde durulması gereken husus, ortak zihniyet meselesidir. Zihniyetteki bölünmüşlüğün, alfabe ve dil çalışmalarının başarısına engel olacağı açıktır. Bu sebeple Türk topluluklarına aynı soya mensup olduklarını, aynı dilin alt kollarını konuştuklarını ve aynı kültür dairesinde bulduklarını bilimsel açıklamalarla öğretmek yoluyla ortak bir zihniyetin gelişmesini sağlamak, alfabe ve iletişim dilindeki engellerin daha kolay aşılmasını sağlayacaktır diye düşünüyoruz.

Türkooloji sahasına kazandırdığı bu çalışmadan dolayı Dr. Elçin İbrahimov'u tebrik eder bir gün Türk topluluklarının tamamının ortak bir zihniyete, alfabeye ve iletişim diline sahip olmasını ümit ederiz.